

POLITYKA
RELIGIA
EDUKACJA

STUDIA Z DZIEJÓW XX I XXI WIEKU
DEDYKOWANE
PROFESOROWI RYSZARDOWI MICHAŁSKIEMU

POLITYKA
RELIGIA
EDUKACJA

Wydawnictwo Uniwersyteckiego Centrum Wydawniczego
i Księgarskiego „Wiedza i Życie”
ul. Polna 10, 00-908 Warszawa, tel. 22 638 42 11

Wydawnictwo
Katedra i Zakład
Teologii Katolickiej
ul. Długa 14, 00-271 Warszawa

ISBN 978-83-7442-000-0

POLITYKA RELIGIA EDUKACJA

STUDIA Z DZIEJÓW XX I XXI WIEKU

DEDYKOWANE

PROFESOROWI RYSZARDOWI MICHAŁSKIEMU

POD REDAKCJĄ:
ZBIGNIEWA KARPUSA,
KATARZYNY KĄCKIEJ
I PATRYKA TOMASZEWSKIEGO

wydawnictwo
adam marszałek

Recenzenci

prof. dr hab. Stanisław Gajewski
prof. dr hab. Mariusz Wołos

Redaktor prowadzący

Alicja Kloska

Redaktor techniczny

Jan Ciesielski

Korekta

Danuta Murawska
Katarzyna Kącka

Projekt okładki

Krzysztof Skrzypczyk

© Copyright by Wydawnictwo Adam Marszałek
Toruń 2010

ISBN 978-83-7611-425-5

Wydawnictwo prowadzi sprzedaż wysyłkową: tel./fax 56 648 50 70,
e-mail: marketing@marszalek.com.pl

Wydawnictwo Adam Marszałek, ul. Lubicka 44, 87-100 Toruń,
tel. 56 66 42 235, www.marszalek.com.pl, e-mail: info@marszalek.com.pl
Drukarnia nr 2, ul. Warszawska 52, 87-148 Łysomice, tel. 56 67 83 478

SPIS TREŚCI

TABULA GRATULATORIA.....	13
Ryszard Michalski – człowiek, poeta, uczony.....	17
HISTORIA I POLITYKA	
ROMAN BÄCKER	
Czy Rosja przetrwa prezydenturę Dimitrija Miedwiediewa?.....	27
MACIEJ CIESZYŃSKI	
Koniec „doktryny Busha”? Ważne głosy w dyskusji nad kondycją Stanów Zjednoczonych w kontekście wyborów prezydenckich 2008 roku.....	34
PIOTR ZARICZNY	
Próby podejmowania dialogu między chrześcijańskimi grupami sprzeciwu a opozycjonistami z NRD i PRL do roku 1990	43
MARCIN CZYŻNIEWSKI	
Założenia ustroju społeczno-politycznego oraz polityki zagranicznej Czechosłowacji w Koszykim Programie Rządowym	55
RADOŚLAW URBAŃSKI	
„Wolne” miasta okresu międzywojennego	71
ZOFIA WASZKIEWICZ	
Rok 1922: dwie tragedie, dwie wizje Rzeczypospolitej.....	84
PRANAS JANAUSKAS	
Konstytucja Republiki Litewskiej z 1922 roku a mniejszości narodowe.....	95

ZBIGNIEW KUDRZYCKI Powstanie i oblicze polityczne Sejmu Ustawodawczego 1919–1922	103
MICHAŁ KLIMECKI Polrewkom i Galrewkom latem 1920 roku	118
ZBIGNIEW KARPUS Problemy z określeniem liczby żołnierzy Armii Czerwonej wziętych do niewoli polskiej podczas bitwy warszawskiej w sierpniu 1920 roku.....	135
JACEK GZELLA Czy Ukraińcy są narodem? – dylemat germanofilskiego odłamu aktywistów polskich z 1918 roku.....	141
JAN WIŚNIEWSKI Masaryk a polsko-czechosłowacka współpraca wojskowa na Ukrainie pod koniec 1917 roku	151
URSZULA I SŁAWOMIR KALEMBKOWIE Garść dokumentów dyplomatycznych skierowanych do Szwajcarii w 1834 roku w związku z próbą emigrantów politycznych wywołania przewrotu w Królestwie Sardynii	163
KULTURA I EDUKACJA	
GRZEGORZ RADOMSKI Koncepcje edukacyjne współczesnego ruchu narodowego w Polsce	175
WITOLD WOJDYŁO Szkoła jako kreator oddziaływania wychowawczego państwa w katolickiej doktrynie wychowawczej w Drugiej Rzeczypospolitej.....	185
MACIEJ WOJTACKI 19 kwietnia, 9 października, 11 listopada. Od wyzwolenia do niepodległości. Spory i polemiki wokół obchodów rocznicowych, na łamach prasy polskiej w Wilnie w okresie międzywojennym.....	191
PATRYK TOMASZEWSKI Zarys działalności Akademickiego Związku Syjonistycznego „Kadimah” w Wilnie w okresie Drugiej Rzeczypospolitej	202

HENRYK SKŁADANOWSKI Sowiecka propaganda bez Sowietów – mechanizm wychowawczy współczesnej Rosji.....	211
IZABELA KURJATA Krótki obraz dziejów szkolnictwa wyższego w Polsce.....	221
EMILIAN WISZKA, ROMAN SZAGAŁA Ukraińscy śpiewacy na scenach Warszawy.....	234
ALFREDAS BUMBLAUSKAS Dawne Wilno a świadomość historyczna narodów Wielkiego Księstwa Litewskiego.....	252
JONAS VAIČENONIS Ceremoniał pogrzebowy w litewskim wojsku 1919–1940.....	282
PIOTR LOSSOWSKI Rosyjscy emigranci w Polsce w moich wspomnieniach.....	292
BEATA STACHOWIAK <i>E-learning</i> w świetle wybranych badań w Polsce w XXI wieku.....	299
PAWEŁ MODRZYŃSKI Kształcenie ustawiczne osób biernych zawodowo i bezrobotnych w wieku 45+ w krajach rozwiniętych i możliwości wykorzystania tych doświadczeń w Polsce	311
KOŚCIÓŁ I RELIGIA	
ANTONINA KOZYRSKA Pluralizm religijny w modelu stosunków państwowo-kościelnych na Ukrainie.....	353
ELŻBIETA ALABRUDZIŃSKA Kwestia ukraińska w protestantyzmie Drugiej Rzeczypospolitej.....	373
JÓZEF DĘBIŃSKI Akcja Katolicka w diecezji wrocławskiej w okresie międzywojennym.....	394
SŁAWOMIR SCHULTIS Arcybiskup Józef Bilczewski – obywatel, pasterz i święty trudnych czasów	410

JAROSŁAW ŁUCZYŃSKI Kwestie wyznaniowe na dawnych mapach Rzeczypospolitej XVI–pierwsza połowa XVIII wieku.....	420
---	-----

PRAWO I EKONOMIA

JANUSZ SYMONIDES Wybór obowiązkowej procedury rozstrzygania sporów w konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza	435
---	-----

KATARZYNA KĄCKA Polityczne i prawne aspekty zakończenia wojny z Niemcami.....	458
--	-----

ARTUR PIOTROWICZ Współczesne koncepcje i ujęcia struktur organizacyjnych.....	474
--	-----

JOANNA REZMER Normy dotyczące zobowiązań korporacji wielonarodowych w dziedzinie praw człowieka – kilka uwag o problemach związanych z różnymi źródłami regulacji.....	492
---	-----

AGNIESZKA SZPAK Status prawny zatrzymanych w Guantanamo Bay – stan obecny	508
--	-----

JOANNA MODRZYŃSKA Ostatnie zmiany w charakterze współpracy pomiędzy Unią Europejską i krajami Afryki, Karaibów i Pacyfiku	519
---	-----

REGIONALIA

KRZYSZTOF HALICKI Prasa powiatu świeckiego w latach 1920–1939	537
--	-----

HENRYK NOWICKI Samorząd terytorialny na Pomorzu w Drugiej Rzeczypospolitej Polskiej.....	551
---	-----

HANNA SZCZECHOWICZ Społeczeństwo powiatu rypińskiego w latach 1945–1947	571
--	-----

AGNIESZKA STPICZYŃSKA Październik 1956 roku na Pomorzu Nadwiślańskim w świetle artykułów prasowych.....	587
---	-----

BEATA STACHOWIAK (TORUŃ)

E-learning w świetle wybranych badań w Polsce w XXI wieku

ZAMIAST WSTĘPU

Od blisko czterdziestu lat przyglądamy się transformacji społeczeństwa przemysłowego w społeczeństwo informacyjne. Zmiany dotyczą wielu aspektów ludzkiej egzystencji, m.in. funkcjonowania gospodarki, życia rodzinnego, zawodowego, towarzyskiego – przykłady można mnożyć. Zmianom podlega także edukacja, sfera bardzo ważna, bo obejmuje każdego z nas – a w społeczeństwie wiedzy uczenie się przez całe życie jest wręcz obowiązkiem.

EDUKACJA W SPOŁECZEŃSTWIE INFORMACYJNYM

W społeczeństwie informacyjnym głównej roli nie odgrywa ziemia – tak jak było to przed wiekami, ani surowce naturalne i środki produkcji – jak w społeczeństwie przemysłowym, ale wiedza i dostęp do informacji oraz nowych technologii. Równie ważne są procesy przetwarzania, użytkowania, klasyfikowania i oceniania informacji. Umiejętności te są niezbędne do funkcjonowania we współczesnym świecie. Zmiany, jakie zaszły w społeczeństwie w ciągu ostatnich trzydziestu lat, dotyczą nie tylko czynników decydujących o pozycji, władzy i wpływach, ale także obszaru kształcenia. Zresztą edukacja zawsze podlega zmianom, jeśli zmieniają się zasady funkcjonowania społeczeństw (por. tab. 1).

TABELA 1. ZMIANY W OBSZARACH EDUKACYJNYCH NA PRZESTRZENI WIEKÓW

Obszar	Era agrarna	Era przemysłowa	Era informacyjna
Osoby podlegające edukacji	Dzieci elity	Młodzi ludzie	Każdy
Miejsce kształcenia	Siedziby wiedzy	Miasta	Wszędzie
Wiek osób podlegających kształceniu	Zazwyczaj 6–20 lat	6–16 lat	W każdym wieku
Czas nauki	Ustalony między uczniem a nauczycielem	Ustalony urzędowo	Całe życie

ŹRÓDŁO: opracowanie własne, na podstawie J. Tiffin, L. Rajasingham, *In search of the virtual class. Education in an information society*, London 1995.

Zmiany w obszarze kształcenia, jakie zaszły na przestrzeni wieków, dotyczą m.in. wieku kształcących się osób, czasu trwania nauki, miejsca kształcenia. Jednym z determinantów tych przemian jest postęp techniczny, którego tempo w chwili obecnej jest naprawdę imponujące. Dzięki niemu w procesie kształcenia można stosować nowe rozwiązania technologiczne, które prowadzą do nowych form kształcenia. Spójrzmy na niektóre wynalazki pod kątem zastosowań w edukacji. Przez wieki podstawą pracy nauczyciela był bezpośredni kontakt z uczniami; był dla nich mistrzem, źródłem wiedzy, autorytetem. Przełomowym momentem było wynalezienie druku. Druk bowiem zezwalał na powielanie w skali masowej książek, opracowań, skryptów itp. Zażadniały wówczas warunki, by nie tyle nauczyciel oddalał się od swego ucznia, ile by edukacja mogła przebiegać dwutorowo: w bezpośrednim kontakcie z nauczycielem lub bez tego kontaktu. Kolejnymi kamieniami milowymi były: upowszechnienie się usług pocztowych – powstała wtedy edukacja na odległość, następnie wykorzystanie radia, telewizji, magnetofonów oraz odtwarzaczy wideo. W ostatnim czasie przełomowym wynalazkiem zastosowanym w edukacji jest internet.

Upowszechnienie nowych technologii oraz internetu skutkowało w naszym języku pojawieniem się przedrostka e-, stosowanego m.in. do określania usług świadczonych drogą elektroniczną. Dla społeczeństwa informacyjnego pewne usługi są charakterystyczne i ich zagwarantowanie jest ważne z punktu widzenia rozwoju społeczeństwa informacyjnego. Kluczowe usługi grupuje się w czterech kategoriach: *e-government*, *e-learning*, *e-biznes*, *e-health*. Przyjrzyj-

my się drugiej grupie usług, jaką jest *e-learning*. Ma ona zastosowanie w różnych obszarach działalności edukacyjnej oraz na różnych jej poziomach. Jest wykorzystywana na uczelniach, w firmach, w przedsiębiorstwach, w korporacjach – przede wszystkim w edukacji dorosłych. Zalety *e-learningu* są niezaprzeczalne: stanowią je oszczędność pieniędzy, czasu, brak dezorganizacji pracy, monitoring wyników nauczania, dowolna liczba osób szkolonych, stałe doskonalenie programu szkoleniowego, nowoczesny sposób nauczania, nieograniczony dostęp do wiedzy. Są też i wady tego rozwiązania, np. ograniczony kontakt z innymi słuchaczami (jest możliwy jedynie *on-line*, stąd niektóre osoby czują się osamotnione), problemy z motywacją, duże koszty związane z wdrożeniem kursu, konieczność posiadania sprzętu i szybkiego łącza.

BADANIA NAD E-LEARNINGIEM W POLSCE

W Polsce *e-learning* nie jest powszechny, ciągle jest traktowany jako nowość. Jak każde nowe zjawisko lub takie, które dopiero się rozwija powinno być monitorowane – poddane procedurom badawczym. W prowadzonych od kilku lat badaniach nad *e-learningiem* można wyróżnić dwa nurty: pierwszy obejmuje wykorzystanie *e-learningu* w szkołach wyższych, drugi zaś jego zastosowania w przedsiębiorstwach oraz firmach. W pierwszym nurcie uwzględnia się dwa podstawowe problemy badawcze: analizę opinii studentów – rzadziej wykładowców – na temat *e-learningu* oraz badanie stopnia efektywności rozwiązań stosowanych na uczelniach. Badaniami tymi zajmują się zazwyczaj pracownicy uczelni. W nurcie drugim badania prowadzą przede wszystkim firmy komercyjne, które zresztą same wdrażają rozwiązania *e-learningowe*. Badania te najczęściej dotyczą użytkowników rozwiązań *e-learningowych* i osób odpowiedzialnych za ich implementację, a ich cechą charakterystyczną jest to, że obejmują stosunkowo małą grupę respondentów, zazwyczaj jednego ośrodka. Wyjątkowo rzadko są przeprowadzane badania o charakterze porównawczym.

E-LEARNING W POLSCE – OPINIE STUDENTÓW

Jeśli chodzi o analizę opinii, zacznijmy od badań przeprowadzonych w Szkole Głównej Handlowej, którymi objęci byli studenci studiów niestacjonarnych – ponad tysiąc osób. Studenci ci mieli możliwość korzystania w semestrze z-

mowym roku akademickiego 2005/2006 z wykładów *e-learningowych*. Wnioski wypływające z badań opinii studentów przedstawili M. Zając i M. Dąbrowski. Większość studentów uznała narzędzia *e-learningowe* za łatwe w obsłudze, chociaż 35% respondentów oświadczyło, że narzędzia komunikacji nie spełniają oczekiwań interaktywności. Aż 56% ankietowanych przyznało, że *e-learning* jest dobrym rozwiązaniem, ale zarazem 38% stwierdziło, że wykłady *e-learningowe* wymagały większego nakładu pracy niż tradycyjne¹.

Badania opinii studentów studiujących eksternistycznie przeprowadzono w Wyższej Szkole Handlowej w Kielcach². Ankieta, którą objęto stu dwudziestu studentów, składała się z trzech części: pierwsza – ogólna, dotyczyła wiedzy studentów o *e-learningu*, druga – oceny metod kształcenia na odległość, trzecia – związanej z sondowaniem systemu *e-student* w WSH. Analiza wyników wykazała, że 65% ankietowanych uznało ten system za przyjazny i łatwy, aż 44% studentów odbywało ćwiczenia w tym systemie. Jednak mimo pozytywnej oceny systemu aż 50% studentów preferowało tradycyjny kontakt z wykładowcą, jedynie 7% opowiadało się za kontaktem za pośrednictwem internetu z nauczycielem akademickim, natomiast 41% ankietowanych optymalny dla siebie kontakt z wykładowcami określiło jako mieszany. Podobnie jak w badaniach przeprowadzonych przez M. Zając i M. Dąbrowskiego, w Kielcach ujawnił się wysoki odsetek zwolenników edukacji przy użyciu nowych rozwiązań technologicznych. Aż 88% respondentów akceptowało rozwiązania *e-learningowe*, a 91% deklarowało chęć dalszego korzystania z serwisu *e-student* WSH.

Badania nad efektywnością *e-learningu* bardzo często obejmują niewielką grupę respondentów. Na przykład w badaniach, których wyniki przedstawił J. Karcewicz³, uczestniczyło zaledwie czternastu studentów Wydziału Organizacji i Zarządzania Politechniki Śląskiej. Efektywność była tam rozumiana jako osiągnięcie lepszych wyników w nauce przy przeznaczaniu mniejszej ilości czasu na przyswojenie zadanego materiału; stosowanym oprogramowaniem był system *Moodle*. Czternastu badanych studentów objęto kształceniem mieszanym, czyli tradycyjnym i *e-learningiem*. Przy skali ocen od 1 do 10 przydatność zdalnego nauczania oceniono na 8,9. Aż 86% studentów uznało, że zaję-

¹ M. Dąbrowski, M. Zając, *1000 opinii o e-edukacji*, „e-mentor”, 2006, nr 1.

² Z. Lis, Z. E. Zieliński, *Wdrażania systemu e-learningowego w warunkach studiów eksternistycznych*, [in:] *Rozwój e-edukacji w ekonomicznym szkolnictwie wyższym*, red. M. Dąbrowski, M. Zając, Warszawa 2005.

³ J. Karcewicz, *E-learning jako narzędzie wspomagające dydaktykę studiów stacjonarnych*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej”, Seria Organizacja i Zarządzanie, z. XX, <http://www.roz6.woiz.polsl.pl/~jarkarc/pliki/strategie2006-1.pdf> z 30 VII 2008 r.

cia wsparte platformą nauczania cechują się większą efektywnością niż zajęcia tradycyjne. 72% respondentów stwierdziło, że stosowana platforma zdalnego nauczania wpłynie na osiągnięcie lepszych wyników nauczania. Aż 50% orzekło, że równie efektywnie mogłoby się uczyć tylko w formie zdalnego nauczania. Okazało się więc, że studenci są otwarci na nowe technologie. Grupa ankietowanych w tych badaniach była jednak zbyt mała, aby te wnioski uogólniać.

Stosunek studentów do *e-learningu* był także przedmiotem badań przeprowadzonych przez B. Stachowiak w roku 2003⁴. Objęto wówczas nimi 568 studentów, w tym 356 studentów studiów stacjonarnych i 212 studentów studiów niestacjonarnych. Wnioski, jakie sformułowano po obróbce i analizie wyników, były następujące: ponad 60% respondentów wskazywało brak przygotowania do korzystania z *e-learningu*, około 25% studentów było przekonanych o tym, że po zakończeniu studiów będą korzystać z tej formy kształcenia. Trzeba przyznać, że *e-learning* w trakcie studiów cieszyłby się większą popularnością niż edukacja na odległość po zakończeniu studiów. Ponad połowa studentów korzystałaby w okresie studiów z takich zajęć. Przeprowadzona ankieta miała także na celu zdiagnozowanie oczekiwań respondentów wobec *e-learningu*. Wyniki okazały się rozbieżne. Blisko 19% respondentów nie miało żadnych oczekiwań, 17% miało niewielkie oczekiwania, jako przeciętne określiło swoje oczekiwania 28,7% studentów, natomiast duże sygnalizowało 25,2% ankietowanych. Dane te wskazują, że studentom brakowało informacji, wiedzy i umiejętności w zakresie *e-learningu*. Charakterystyczne było także to, że odsetek zainteresowanych kształceniem w formie *e-learningu* spadał o połowę, gdy pytanie dotyczyło przyszłości – okresu po zakończeniu studiów. Powodów takiego stanu rzeczy może być kilka: nieznanostwo oferty edukacyjnej, brak planów na przyszłość, brak wiedzy oraz kompetencji *e-learningu*. Na pytanie, w jakim zakresie planują respondenci korzystać w przyszłości z *e-edukacji*, ponad połowa nie udzieliła odpowiedzi. Ci, którzy zdecydowali się na nią, deklarowali przede wszystkim naukę języków obcych (217 osób), udział w kursach kwalifikacyjnych i doskonalących (119 osób), studiach podyplomowych (94 studentów). Jeżeli chodzi o formy prowadzenia zajęć, byli zainteresowani przede wszystkim „wykładami *on-line* z możliwością zadawania pytań” – 46,3% odpowiedzi, następnie „pobieraniem za pośrednictwem sieci dodatkowych materiałów do zajęć” – 41%, „przesyłaniem za pośrednictwem poczty elektronicznej prac zaliczeniowych, referatów” – 40%. Najniższy

⁴ B. Stachowiak, *Studenci wobec e-learningu*, „Gazeta IT”, 2005, nr 9; eadem, *Studenci wobec e-learningu*, cz. 2 źródło: <http://gazeta-it.pl/200305225069/Studenci-wobec-e-learningu-cz.-2.html> z 15 XI 2008 r.

wskaźnik odpowiedzi uzyskały „white board – tworzenie wspólnych projektów” (zaledwie 11,6%), „zajęcia w wirtualnej grupie” (12,1%) oraz „interaktywne dyski z wykładami” (tylko 13,2% odpowiedzi). Niepokojący jest brak zainteresowania wśród ankietowanych tworzeniem wspólnych projektów, co może nie jest ściśle związane z problematyką *e-learningu*, ale dowodzi, że w polskim szkolnictwie zbyt małą wagę przykładają się do pracy grupowej, do wykonywania wspólnych zadań.

Stosunkiem studentów do kształcenia na odległość zajął się także P. Adamczewski⁵, przeprowadzając w latach 2005–2007 badania w Wyższej Szkole Bankowej w Poznaniu. Okazało się, że studenci chętnie wykorzystują platformę *Moodle*, jednak podkreślają, że tego typu zajęcia wymagają od nich większej pracy. Autor odnotował ponadto, że oferta *e-learningowa* WSB jest skierowana nie tylko do studentów, ale także do odbiorców komercyjnych: banków i firm. To ważny prognostyk rozwoju kształcenia na odległość w Polsce.

E-LEARNING W POLSCE – ASPEKT TECHNOLOGICZNY

Drugim obszarem tematycznym badań przeprowadzanych w szkołach wyższych są rozwiązania *e-learningowe* stosowane na uczelniach. Tematem tym zajmowała się M. Zajac, która w roku 2005 podjęła się analizy „dobrych praktyk” w wybranych ośrodkach akademickich w Polsce. Autorka ustaliła, że w większości ośrodków oferujących naukę w trybie *on-line* przygotowane są materiały na płytach CD. Wykorzystywane w tych ośrodkach narzędzia są niemal identyczne, między innymi: forum, czat, tablica ogłoszeń, wirtualny dziennik; odmienna bywa jedynie częstotliwość ich użycia. M. Zajac stwierdziła także, że ośrodki akademickie stosują różne formy organizacyjne szkoleń. Na Polskim Uniwersytecie Wirtualnym kursy są podzielone na dwa do sześciu modułów, przy czym każdy moduł stanowi integralną całość. Na Politechnice Warszawskiej w OKNIE rok akademicki jest podzielony na tzw. półsemestry, trwające osiem tygodni. W jednej kwarcie student jest zobowiązany zaliczyć tzw. przedmiot duży i przedmiot mały, w ciągu roku są dwa tradycyjne zjazdy oraz jeden zjazd laboratoryjny.

Badania nad rozwiązaniami *e-learningowymi* przeprowadziła także M. Eisenbardt⁶. Celem jej badań była analiza powszechności wykorzystywania *e-learningu* na śląskich uczelniach wyższych. Autorka skupiła się na dwóch

⁵ P. Adamczewski, *Z praktyki e-learningu na platformie Moodle*, „e-mentor”, 2008, nr 4.

⁶ M. Eisenbardt, *Powszechność i zakres wykorzystania e-nauczania w szkolnictwie wyższym województwa śląskiego*, [in:] *Rozwój e-edukacji...*

podstawowych problemach badawczych: ustaleniu platform *e-learningowych* używanych na śląskich uczelniach, oraz analizie wykorzystania platform *e-learningowych* w edukacji. Autorka porównała wyniki uzyskane dla województwa śląskiego z rezultatami badań dotyczących całej Polski, przeprowadzonych przez firmę Norte w roku 2006 w dwóch terminach: na przełomie kwietnia i maja oraz w październiku. Okazało się, że w 59% polskich uczelni brak rozwiązań *e-learningowych*, *e-learning* stosuje zaledwie 29% placówek, w 8% szkół wyższych rozpatrywane są wdrożenia, a dla 4% instytucji nie było danych. Badania wykazały również niską efektywność prac wdrożeniowych – zaledwie jedna uczelnia wprowadziła rozwiązanie *e-learningowe*. Okazało się ponadto, że zazwyczaj władze uczelni zdają sobie sprawę, że *e-learning* jest czynnikiem korzystnie wpływającym na zwiększenie liczby osób zainteresowanych kształceniem, lecz wdrożenie tych rozwiązań napotyka wiele barier. Badania ujawniły także dysproporcje pod tym względem między uczelniami państwowymi a prywatnymi. Uczelnie prywatne lepiej radzą sobie z wprowadzeniem *e-learningu*; niewątpliwie jest to związane z większą konkurencją na rynku niepublicznych usług edukacyjnych.

E-LERNING W POLSCE – OPINIE WYKŁADOWCÓW

O kształcie uczelni decydują także wykładowcy – ich stosunek do nowych rozwiązań jest ważny, gdyż bez akceptacji oraz zaangażowania pracowników zmiany w szkołach wyższych byłyby wręcz niemożliwe.

W roku 2004 badaniom ankietowym obejmującym między innymi określenie zakresu stosowania narzędzi i udogodnień technologicznych oraz samoocenę wykładowców w zakresie wykorzystania narzędzi wspomagających zajęcia dydaktyczne poddano stu pracowników dydaktycznych uczelni ekonomicznych: państwowych i niepaństwowych⁷. W badanej grupie 28% stanowili profesorowie, 41% adiunkci oraz 31% asystenci i doktoranci. Wyniki badań potwierdziły wpływ technologii internetowych na rozwój procesu dydaktycznego w szkole wyższej. Respondenci sygnalizowali w swoich odpowiedziach, że rośnie stopień korzystania z internetowych zasobów informacji oraz komunikowania się ze studentami za pośrednictwem internetu. Badani przewidują także rozszerzenie elektronicznej obsługi studentów w zakresie działalno-

⁷ M. Pluta-Olearnik, *Przeobrażenia w kształceniu na poziomie wyższym (w świetle badań kadry dydaktycznej)*, [in:] *Rozwój e-edukacji...*

ści administracyjno-dydaktycznej uczelni. Jednak co – należy podkreślić – kadra dydaktyczna odnosi się z rezerwą do rewolucyjnych jej zdaniem metod nauczania. Wprawdzie 48,5% respondentów twierdzi, że formy elektroniczne będą dalej się rozwijały, ale 43,3% jest przekonanych, że będą dominować tradycyjne formy kontaktu student-wykładowca.

Badania M. Pluty-Olearnik dotyczyły także zakresu stosowania środków i pomocy dydaktycznych przez pracowników wyższych uczelni ekonomicznych. Okazało się, że najczęściej korzystali oni z tradycyjnego rzutnika i czarno-białych kserowanych foliogramów oraz komputera i rzutnika multimedialnego, na trzecim miejscu znalazł się tradycyjny rzutnik i kolorowe foliogramy wykonane za pomocą komputera, a na szóstym, ostatnim zintegrowany system audiowizualny. Pracownicy naukowo-dydaktyczni ocenili także warunki własnej pracy w skali od 1 do 5. Najwyżą notę uzyskał dostęp do internetu – średnia ocena 4,4, komputeryzacja zasobów w bibliotece – 4,1, znajomość zasad obsługi komputera zaledwie – 3,7. Najniżej oceniono system wsparcia w przygotowaniu materiałów dydaktycznych – 2,7. Taki wskaźnik jest niepokojący, szczególnie w kontekście poglądów pracowników dominacji tradycyjnych form kształcenia.

E-LEARNING W POLSCE – POTRZEBY NAUCZYCIELI

Badania potrzeb w zakresie *e-learningu* obejmują także kadre nauczycielską. Grupa ta jest ważna, gdyż nauczyciele kształtują postawy uczniów, a więc także przyszłych studentów. Badania przeprowadzone na przełomie sierpnia i września 2003 roku przez E. Gajek⁸ objęły 341 nauczycieli różnych przedmiotów, w tym informatyki. Autorka w swoim opracowaniu podkreśla, że stanowiły one raczej studium przypadku, dlatego wyników nie poddano obróbce statystycznej. Mimo to wnioski są interesujące. Nauczyciele m.in. określali poziom swoich umiejętności: 85% respondentów potwierdziło umiejętność korzystania z poczty elektronicznej, aż 90% – z przeglądarki internetowej, 55% – z czatów, a 90% – z edytora tekstowego. Była to jednak specyficzna grupa badanych: nauczyciele ci nie mieli problemów z dostępem do sieci, a większość z nich pokrywała związane z tym koszty. Kolejne pytania dotyczyły zalet i wad *e-learningu*. Wśród zalet ankietowani zdecydowanie podkreślali możliwość dostosowania czasu nauki do własnego trybu życia i pracy – 66,28% wskazań,

⁸ E. Gajek, *E-learning – badanie potrzeb nauczycieli*, „e-mentor”, 2005, nr 4.

a także oszczędność czasu przeznaczanego na dojazdy – 61,29%. Dla porównania, najniższy wskaźnik, bo zaledwie 10,26%, uzyskała możliwość koncentracji na nauce w jednym znanym miejscu. Nauczyciele rozważając zalety zwracali uwagę przede wszystkim na kwestie organizacyjne: miejsce nauki, kontakt z edukatorem, ale ważny był dla nich także aspekt finansowy. Podstawową wadą w roku 2003 był brak stałego i wygodnego dostępu do łącza internetowego – wskazało aż 43,11% respondentów, z pewnością w chwili obecnej ta kwestia nie byłaby tak ważna, gdyż zmieniła się sytuacja na polskim rynku usług internetowych. Na drugim miejscu znalazły się trudności w organizacji czasu nauki – odkładanie wykonania zadań na później – 36,66% odpowiedzi nauczycieli, następnie brak bezpośredniego kontaktu z nauczycielem – 34,6% wskazań. Podsumowując, wśród wad nauczyciele na pierwszym miejscu wymieniali czynniki organizacyjno-techniczne, a dopiero na drugim społeczne. Wśród nauczycieli zauważalny był spory entuzjazm, aż 72,73% respondentów chciałoby uczestniczyć w kursie *on-line*, jednak aż 20% osób, które miały kontakt z edukacją *on-line*, ponownie by się na to nie zdecydowało. Badania również wskazują, że nauczyciele są gotowi edukacji *on-line* poświęcić tygodniowo od dwóch do pięciu godzin, nie więcej.

E-LEARNING W POLSCE – MIĘDZYNARODOWE BADANIA PORÓWNAWCZE

E-learning jest przedmiotem badań międzynarodowych⁹, w których bierze udział również Polska. W dokumentach unijnych, m.in. Strategii Lizbońskiej, wiele mówi się o konieczności zwiększania potencjału *e-learningu*, wymienia się także obszary, w których występują największe niedociągnięcia, powodujące niedostateczne wykorzystanie *e-learningu* w Europie. Jak podkreśla A. Sołtys¹⁰, pierwszym takim obszarem jest niedostateczny dostęp do komputerów osobistych (problem ten występuje np. w Polsce). Drugi obszar stanowi niedostateczne przygotowanie *e-Trenerów*, czyli nauczycieli mogących prowadzić zajęcia w przestrzeni wirtualnej. Braki tego typu występują nie tylko w takich

⁹ Badania w ramach międzynarodowego projektu E-Trainers, Training for Trainers on e-Learning, PT/05/B/F/PP-159147, realizowanego w ramach programu Leonardo da Vinci.

¹⁰ A. Sołtys, *e-Trener a zainteresowanie rozwojem nowych umiejętności zawodowych wśród nauczycieli europejskich – raport z badań*, źródło: <http://edu.info.pl/strona.php?3069> z 21 III 2008 r.

państwach, jak Polska, ale także w krajach o wyższym stopniu zaawansowania technologicznego i dostępności nowoczesnych narzędzi IT.

Badaniami, na które powołuje się A. Sołtys, objęto nauczycieli akademickich, nauczycieli szkół średnich ogólnych i zawodowych oraz trenerów zatrudnionych w firmach szkoleniowych i przedsiębiorstwach usługowo-produkcyjnych w sześciu krajach: Portugalii, Hiszpanii, Czechach, Grecji, Polsce i Włoszech. Grupa respondentów została dobrana w sposób celowy, wytypowano po sto pięćdziesiąt osób z każdego kraju. Kwestionariusze ankietowe przygotowano w językach narodowych oraz w języku angielskim. Badania przeprowadzono na przełomie kwietnia–czerwca 2006 roku, ostatecznie wzięło w nich udział 646 respondentów, mniej więcej po równo kobiet i mężczyzn. Najwięcej uczestników pochodziło z Polski, Portugalii i Włoch, z pozostałych państw nadesłano około 50–60 ankiet. Zdecydowana większość ankietowanych miała wykształcenie wyższe. Najliczniejszą grupę stanowili pracownicy firm szkoleniowych, następnie pracownicy wyższych uczelni. Większość badanych deklarowała gotowość do podwyższania kwalifikacji, jedynie respondenci w starszym wieku wykazali się mniejszą chęcią do nauki. W odpowiedzi na pytanie o umiejętności na 646 ankietowanych aż 620 podało, że korzysta z sieci internet, 270 – że tworzy samodzielnie strony internetowe, a 290 – że uczestniczyło w kursach *on-line*. Dokładna analiza wykazała, że ich aktywność sprowadzała się głównie do korzystania z poczty oraz przeglądania stron www. O wiele mniej popularne okazały się fora i czaty – zaledwie 269 ankietowanych wykorzystywało te możliwości sieci, a jeszcze mniej osób – tylko 179 – interesowało się platformami edukacyjnymi. Ponad pięćset badanych podzielało opinię, że ICT nadaje się do przekazywania wiedzy ogólnej: teoretycznej i zawodowej. Więcej wątpliwości wśród ankietowanych budziły możliwości przekazywania umiejętności praktycznych – blisko czterystu badanych stwierdziło, że ICT nadaje się do tego, pozostali byli przeciwnego zdania. Badani określili także obszary, w których chcieliby poszerzyć swoje umiejętności. Prawie pięćset osób chciałoby poznać platformę edukacyjną i platformę do tworzenia wirtualnych kursów, około trzystu sześćdziesięciu – zasady i sposób organizacji wideokonferencji, a niemal trzystu – używanie forów i czatów. Jak z tego wynika niezbędne jest utworzenie systemu szkoleń i wsparcia dla wykładowców.

E-LEARNING W POLSCE – ZASTOSOWANIA W FIRMACH

Badania przeprowadzone w lipcu 2006 r. W sześciuset małych i średnich przedsiębiorstwach wykazały generalnie brak popytu na szkolenia prowadzone przez internet. Jedynie 3% firm chciało korzystać z *e-learningu*, ponadto co czwarty przedsiębiorca zgłaszał zapotrzebowanie na szkolenia w formie łączonej, typu *blended-learning*. Główną przyczyną niechęci przedsiębiorców był brak doświadczenia w odbywaniu szkoleń tego typu, a także brak gotowości na przyjęcie nowych technologii – przyczym ankietowani wyraźnie podkreślali, że jej źródłem nie jest brak dostępu do internetu ani komputerów, ale bariery psychologiczne¹¹.

Badania opisane przez A. Leszczyńską¹², którymi objęto osoby odpowiedzialne za wdrażanie *e-learningu* w firmach, zostały przeprowadzone tylko w sześciu firmach i dlatego można je traktować jedynie jako studium przypadku (wyników nie można poddawać obróbce statystycznej). Brały w nich udział cztery banki i dwie firmy telekomunikacyjne¹³. Firmy te stosują rozwiązania *e-learningowe* szkoląc nowo zatrudnionych pracowników. W ramach szkoleń obejmujących rozwój umiejętności miękkich, takich jak: umiejętności sprzedaży, negocjacji, szkolenia produktowe, prawne itp. – pięć, a nawet sześć firm stosuje kształcenie na odległość. W przypadku szkoleń w zakresie BHP, okresowych lub np. dotyczących rozpoznawania procedur prania brudnych pieniędzy w części przedsiębiorstw i firm zrezygnowano ze szkoleń *e-learningowych* na rzecz tradycyjnych lub typu *blended-learning*. Okazało się także, że żadna z firm nie zaniechała prowadzenia szkoleń w różnej formie – stacjonarnych, wyjazdowych, indywidualnych, grupowych, a w przyszłości nie zamierza rezygnować ze szkoleń z trenerem. Wśród powodów, dla jakich firmy zastosowały *e-learning*, wymieniano: oszczędność czasu, zwiększenie dostępności szkoleń dla pracowników, możliwość przeprowadzania dużych akcji szkoleniowych, a także dorównanie konkurencyjnym firmom, zindywidualizowanie programów szkoleniowych, standaryzację szkoleń. Do zalet tego typu szkoleń zaliczono: zwiększenie liczby szkolonych pracowników, uzupełnianie szkoleń

¹¹ Potrzeby szkoleniowe małych i średnich przedsiębiorstw. Raport finalny z badania ilościowego przygotowanego dla PARP, Warszawa 2006, źródło: <http://www.parp.gov.pl/index/more/1803 z 21 III 2008 r>.

¹² A. Leszczyńska, *Zastosowanie e-learningu w rozwoju kompetencji. Analiza badania przeprowadzonego wśród firm stosujących e-learning*, źródło: http://www.estakada.pl/pdf/m_bkbadania_e_learning_w_polskich_korpo.pdf z 3 III 2008 r.

¹³ Polkomtel, TP SA, BPH SA, Fortis Bank Polska SA, ING Bank Śląski SA, Kredyt Bank SA.

tradycyjnych, możliwość określenia stanu wiedzy pracowników oraz oszczędność czasu pracowników. Jako wady wskazywano przede wszystkim trudności w zmotywowaniu pracowników do ukończenia szkolenia, wysoką cenę wdrażania systemu, konieczność aktualizowania zakupionej treści szkolenia, czasochłonne projektowanie zamawianej treści oraz problemy techniczne.

WNIOSKI

Analiza przeprowadzonych w Polsce badań dotyczących *e-learningu* prowadzi do kilku wniosków. Należy je rozpatrywać w stosunku do dwóch podmiotów: uczelni oraz firm komercyjnych.

W szkołach wyższych *e-learning* nadal nie jest w Polsce popularny, w praktyce w skali kraju traktuje się go ciągle jako eksperyment. Zaledwie kilka ośrodków ma bogatą ofertę kursową dla studentów, na pozostałych uczelniach zestaw kursów jest skromny. Istnieją też wyraźne różnice między poszczególnymi ośrodkami akademickimi. Czynnikiem determinującym stosowanie *e-learningu* jest, jak się wydaje, także profil uczelni oraz kierunek i tryb studiów – częściej oferta kursów *e-learningowych* jest skierowana do studentów studiów niestacjonarnych. Większość pracowników naukowo-dydaktycznych nie jest zainteresowana prowadzeniem zajęć przy użyciu technologii informacyjno-komunikacyjnych i nie zawsze wynika to z lenistwa lub niechęci do nowych rozwiązań. Przede wszystkim brakuje wsparcia ze strony uczelni. Wsparcie to powinno dotyczyć nie tylko kwestii związanych ze sprzętem i oprogramowaniem, ale również nowych aspektów współczesnej dydaktyki szkoły wyższej. Z kolei zapał uczelni w stosunku do *e-learningu* studzą działania ministerstwa, które charakteryzuje przede wszystkim ostrożność.

Jeśli chodzi o prognozy, w Polsce rozwój *e-learningu* z pewnością nie sięgnie poziomu 15–20% rocznie, jak się zakłada w przewidywaniach światowych, w dodatku kryzys także może jeszcze go spowolnić. Jednak od nowych form kształcenia nie można odejść, gdyż wychodzą one naprzeciw wyzwaniom współczesności.